

6 Boeren als veilingmeesters

De opkomst van groente- en fruitveilingen in het Rivierengebied

Paul Brusse

ELST 1903. In de Over-Betuwe en omgeving gaan stemmen op om een veiling op te richten. Het oorspronkelijke plan gaat uit van de Afdeling Wageningen van de Nederlandsche Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde. Als mogelijke vestigingsplaatsen worden Nijmegen, Arnhem en Elst genoemd. Het is dankzij een snelle actie van de burgemeester van Elst dat in die plaats de veiling totstandkomt. Op verzoek van de burgemeester hebben enkele deskundigen uit Elst zich op de hoogte gesteld van de gang van zaken bij veiling 't Westland, die reeds een zeer goede naam heeft. Met deze kennis kan de uitnodiging voor een eerste vergadering de deur uit.

“Op uitnodiging van Burgemeester der Gemeente Elst, den Heer G.W.A.W. baron van der Feltz, hebben zich op zaterdag 9 mei 1903 ten gemeentehuize een 12 tal belanghebbenden en belangstellenden bij en in den groente- en vruchtenhandel uit Elst, Lent, Bommel en Elden vereenigd om maatregelen te bespreken tot oprichting eener vereeniging, welke zich ten doel stelt veilingen te organiseren van groenten en fruit op den grondslag van 't Westland welke in de streek zoo uitnemend werkt en zich in binnen- en buitenland een gevestigde naam heeft verworven”, zo luidt de eerste zin van het notulenboek van het bestuur van de veiling.[1]

Als tijdens deze vergadering blijkt dat M.A.Vink J. Fzn zijn loods en bij het station op gunstige voorwaarden aan de toekomstige veiling beschikbaar wil stellen en hij zich bovendien bereid verklaart de verpakking, verzending en uitbetaling te verzorgen, kan een oproep gedaan worden voor een grote vergadering vier dagen later, op woensdag 13 mei. Bij die vergadering zijn ongeveer honderd mensen aanwezig. Er worden toespraken gehouden, waarin de voordelen van het oprichten van een veiling worden benadrukt. De helft van de aanwezigen laat zich overtuigen en wordt lid van de nieuwe organisatie. Een maand later, op 25 juni, vindt de eerste veiling van de Veilingvereniging Over-Betuwe (VVOB) te Elst plaats, met de eerder genoemde Vink als veilingmeester.

Afhankelijk van kooplieden

Rond 1900 was het Rivierengebied een fruit- en tuinbouwgebied. Voor hun afzet waren de boeren afhankelijk van de steden. Een aantal boeren ging zelf naar de stad om de producten af te leveren, maar dan waren ze zeer lang onderweg. Een boer uit de Betuwe was soms wel achttien uur van huis om zijn waren in Arnhem aan de man te brengen. Die tijd kon hij dus niet aan de verzorging van zijn gewassen besteden. Vaak ook kwamen de handelaren bij de boer langs of waren er verzamelplaatsen in het dorp, aan de rivier of bij het spoor waar de landbouwproducten verhandeld konden worden. Bij het spoor ontstonden omstreeks 1890 spontaan de zogenaamde stationskersenmarkten, die min of meer de voorlopers waren van de veilingen. Het nadeel van dergelijke marktplaatsen was dat de boer dan niet op de hoogte was van de prijzen in de stad, waardoor hij zijn waar soms te goedkoop verkocht.

Boeren in het Gelderse Rivierengebied waren afhankelijk van de prijsontwikkelingen. Waren de prijzen hoog, dan ging het de boeren over het algemeen goed, maar waren de prijzen laag, dan hadden ze

het zwaar, zo zwaar dat sommigen het moesten opgeven. In die omstandigheden werd de afhankelijkheid van de kooplieden, die altijd al veel ergernis opwekte, als extra belastend ervaren. Tijdens de agrarische depressie van 1878-1895 waren de prijzen zo laag dat de boeren wantrouwend werden: ze kregen de indruk dat de kooplieden misbruik van hen maakten, dat er teveel aan de strijkstok bleef hangen. Met name bij fruit – in het bijzonder kersen – en groenten, goederen die zeer bederfelijk waren en dus snel verkocht moesten worden, voelden de boeren zich gedwongen hun waren tegen een te lage prijs te leveren. Maar de boeren zelf waren evenmin zonder zonden: ze knoeiden met het gewicht en de kwaliteit en deden soms stenen en slecht fruit onder in de manden. Gedurende de crisis werd de noodzaak om de verkoop van fruit en groenten beter te regelen steeds meer ingezien, maar boeren konden in die tijd nog niet echt een vuist maken. Initiatieven werden wel genomen, maar pas na de agrarische opleving van 1895, toen de marktpositie van boeren verbeterde, werden de zaken goed aangepakt. Veilingen, vooral van groenten en fruit, schoten als paddestoelen uit de grond.

Elst was een ideale vestigingsplaats voor een veiling. De plaats lag midden in een fruitteelt- en tuinbouwgebied en aan een spoorwegknooppunt van de lijnen naar Arnhem, Nijmegen en Tiel. Vanuit deze plaats konden fruit en groenten snel naar de plaats van bestemming gebracht worden. De ligging aan een spoorweg, of nog beter een aan knooppunt van spoorwegen, was van essentieel belang. Ook andere Gelderse veilingen werden aan het spoor gebouwd, zoals die in Kesteren (1911), Tiel (1904) en Geldermalsen (1904). Overigens was de Over-Betuwe nog niet zo lang een fruit- en tuinbouwgebied. Van oudsher waren de Neder-Betuwe en de regio Geldermalsen de streken in Gelderland waar veel fruit werd verbouwd. De Over-Betuwe kwam pas na 1880 op als fruit- en tuinbouwgebied. Voor die tijd was de tabaksteelt er veel belangrijker geweest. Maar dankzij de aanleg van een spoorlijn door de Over-Betuwe begin jaren tachtig, in combinatie met de toenemende vraag naar fruit en verse groenten en de afnemende vraag naar inlandse tabak, nam de tuinbouw sterk in betekenis toe. Het succes van de veiling was voor een aantal mensen zelfs de directe aanleiding om het armzalige bestaan als tabakker op te geven en te beginnen als tuinder.

Particulier of coöperatief

De nieuwe veiling te Elst stond te boek als een zogenaamde particuliere veiling, waarmee men bedoelde dat zij geen coöperatie was. Dat gold voor de meeste veilingen in het Rivierengebied. In dit gebied bestond een zekere aversie tegen coöperaties, en in het bijzonder tegen de hoofdelijke aansprakelijkheid die het lidmaatschap van een coöperatie met zich meebracht. De eerste veiling in Gelderland, de in 1896 opgerichte fruitverzendingvereniging Gelria te Tiel, was een coöperatie geweest en die was in 1901 geëindigd met een schuld van ruim 50.000 gulden. Hoewel de veiling in Elst in juridische zin geen coöperatie was, had zij economisch gezien een coöperatief karakter, evenals de veiling in Geldermalsen. De veilingen te Elst en Geldermalsen waren verenigingen waarvan telers lid konden worden en die net als coöperaties opkwamen voor de stoffelijke belangen van hun leden. Anders dan in Elst was de veiling in Geldermalsen het initiatief van een landbouworganisatie en wel de Dorpslandbouwvereniging Geldermalsen en Omstreken, een aankoopvereniging die in 1915 een coöperatie werd. Het bestuur bestond uit notabelen en grote boeren. Later werden de veilingen in Elst

en Geldermalsen toch officieel omgedoopt tot coöperaties. De NV Vruchtenveiling Tiel en Omstreken was al in 1910 een coöperatie. Dat deze veiling er was gekomen, was vooral te danken aan het initiatief van één man, namelijk Remmert Septer. Deze veiling begon als een echte particuliere onderneming, maar toen de kwekers er eenmaal vertrouwen in kregen, wilden ze hem liever omzetten in een coöperatie. Dat leidde tot een conflict met de oprichter, die vervolgens een nieuwe particuliere veiling opzette.

Hoewel er dus particuliere veilingen waren, moet de oprichting van veilingen in het algemeen in verband gebracht worden met de opkomst van de coöperatieve beweging in Nederland, die een zeer belangrijke rol heeft gespeeld en nog steeds speelt binnen de landbouw. Verreweg de meeste Gelderse veilingen kwamen in het Rivierengebied te liggen; niet zo verwonderlijk, want dat was het fruit- en groenteteeltgebied van de provincie. Voor de minder bederfelijke producten was een veiling niet zo noodzakelijk.

Stijgende omzet, toenemend ledental

Dat de eerste persoon die het veilinggebouw in Elst op 25 juni 1903 binnenreed om producten te veilen een vrouwelijk lid was, werd alom beschouwd als een gunstig voorteken voor een goede toekomst. Men had inderdaad geen reden tot klagen. In totaal werden in het eerste jaar 54 veilingen gehouden en werd een omzet van bijna 70.000 gulden behaald. Niet dat alles meteen goed liep: het eerste jaar werd bijvoorbeeld een lid geroyeerd omdat hij had geknoeid met zijn aangevoerde waar. Dat was voor het bestuur aanleiding om de controles op kwaliteit en gewicht serieus aan te pakken. Onder meer aan deze controles ontleende de veiling haar kracht. Omdat grote hoeveelheden werden aangevoerd, kwamen veel kopers naar Elst, zelfs vanuit het buitenland. De rollen waren nu omgedraaid: de verkoper hoefde niet meer te reizen, maar de koper moest dat doen. De fruitteler spaarde daardoor tijd en kreeg tevens een sterkere positie. Vanwege het grote aantal kopers konden goede prijzen totstandkomen. Deze waren in het algemeen hoger dan die op de markt en dat trok veel nieuwe leden aan. Aan het einde van het eerste jaar telde de veiling 266 leden.

Ook na het oprichtingsjaar ging het goed met de veiling in Elst. De omzet in 1904 was bijna het dubbele van die in 1903, wat op zich niet zo vreemd was omdat de veiling in 1903 pas laat was begonnen en zo de aanvoer van de voorjaarsgroente had gemist. Maar ook na 1904 ging de omzet snel omhoog. Zowel telers die eigenaar waren van hun bedrijf als pachters van boomgaarden brachten hun waar in groten getale naar Elst. Soms werd er op één dag acht uur lang geveild. De veiling verwierf zich al snel een goede naam en producten in het verpakkingsmateriaal van de VVOB genoten bij consumenten in bijvoorbeeld Haarlem de voorkeur, zo schreef men trots in het notulenboek. Veel telers, met name die uit het 'bovengedeelte der Betuwe', maakten gebruik van de Betuwsche Stoomtram voor de aanvoer van hun producten, waaruit nog eens blijkt hoe belangrijk de infrastructuur was voor de ontwikkeling van de veiling. In 1915 had de veiling bijna 1.300 leden. Dat jaar werd tijdens ruim 200 veilingen te Elst een totale omzet van ruim 900.000 gulden behaald. Ook de andere veilingen in het Gelderse Rivierengebied groeiden, maar de veiling in Elst was de grootste van de provincie. De op een na grootste veiling, die in Arnhem, had in 1915 een omzet van nog geen

300.000 gulden, de kleinste veiling, die van Wageningen, zette voor iets meer dan 35.000 gulden om. In 1915 telde het Gelderse Rivierengebied niet minder dan acht veilingen.

Toch boden niet alle telers hun waren op de veiling aan. Waarschijnlijk werd hooguit de helft van het Gelderse fruit via een veiling verkocht en daarbij ging het vooral om kersen. Appels en peren, die langer goed bleven en dus minder snel verkocht hoefden te worden, werden voornamelijk buiten de veiling om verhandeld. Uit de omzetcijfers blijkt dat in het ene gebied meer via de veiling werd verkocht dan in het andere, en in dit verband liep de Over-Betuwe verhoudingsgewijs voorop. De betekenis van veilingen lag echter niet alleen bij de verhandelde hoeveelheden fruit, maar ook bij de voorbeeldfunctie die de veiling had. Dankzij veilingen nam overal in het land de kwaliteit van het fruit toe. Telers konden het zich niet meer veroorloven met hun producten te rommelen, omdat via de veilingen wel fruit en groente van goede kwaliteit werd geleverd.

In 1916 schoot de omzet van de veiling in Elst ineens omhoog. Dat jaar werd een omzet bereikt van ruim 1,5 miljoen gulden, een jaar later was dat zelfs al meer dan twee miljoen gulden. Ook het aantal leden steeg sterk, naar 1.957 in 1917. Deze ontwikkeling hield verband met overheidsmaatregelen ten aanzien van de export van groente en fruit. Door de Eerste Wereldoorlog, die van 1914 tot 1918 woedde in de landen rondom Nederland, dreigden voedseltekorten en om die te voorkomen probeerde de overheid onder meer grip te krijgen op de afzet van fruit en groente. Alleen producten die via een veiling waren gekocht, mochten nog worden uitgevoerd, en tegelijkertijd moest van de geveilde producten een deel tegen een matige prijs verkocht worden in het binnenland. In feite kwamen de maatregelen neer op een veilingplicht. Na de oorlog werden de maatregelen weer ingetrokken, maar de omzet van de veiling in Elst bleef op peil. In 1923, twintig jaar na oprichting, was de omzet twee miljoen gulden. Ook bleef het aantal leden stabiel op circa 1.900. Kennelijk waren de meeste fruit- en groentetelers in de omgeving van Elst het veilen van hun producten gaan beschouwen als een normale gang van zaken.

Concurrentie

Dat betekende niet dat de veiling te Elst geen tegenslag meer te verwerken kreeg. De beschikbare omzetcijfers suggereren een teruggang na 1925, al zeggen omzetcijfers in guldens niet alles over de aanvoer, omdat de prijzen fluctueerden. In 1936 was de omzet ruim een miljoen gulden en in 1937 was dat 1,6 miljoen gulden. Dat was een stuk lager dan de omzet in de eerste helft van de jaren twintig. Speelde de economische crisis van de jaren dertig de veiling parten? Ongetwijfeld was deze van invloed, maar de crisismaatregelen, met name de importbeperkende maatregelen van 1933, hadden de fruitteelt een impuls gegeven, zodat deze er rond 1936 redelijk voorstond. In Geldermalsen waren de omzetcijfers van de veiling in 1936 en 1937 hoger dan in de eerste helft van de jaren twintig. Waarom was dat in Elst niet het geval? Wellicht had de veiling te Elst last van de concurrentie van een nieuwe veiling, namelijk van die in Ressen. Daar had de Elster Kweekers Vereeniging (EKV) in 1925 een coöperatieve veiling opgericht, mede uit onvrede met het functioneren van de veiling te Elst. Waarop die onvrede gebaseerd was, is niet geheel duidelijk. Een andere reden om tot oprichting van de veiling te komen is echter zeer goed te begrijpen: de leden van deze vereniging wilden de

“eventueel te maken winst zoveel mogelijk in eigen zak doen vloeien”.^[2] Een betere reden is eigenlijk niet te bedenken.

NOTEN

1. Notulenboek. – Archief Veilingvereniging “Over-Betuwe”, inv.nr. 112.
2. Jaarverslag 1928. – Archief Veiling Elster Kweekers Vereniging, inv.nr. 88.

BRONNEN

archieven

Gelders Archief, Arnhem:

Archief Coöperatieve Veilingvereniging voor het Gelderse en Brabantse rivierengebied “VV '70” GA 1903-1992. Daarin: Archief van Veilingvereniging “Over-Betuwe”(VVOB), inv.nr. 112, 113, 119. Daarin: Archief Veiling Elster Kweekers Vereniging (EKV), inv.nr. 88.

LITERATUUR

Betuwe en Boerenbond (z.p., z.j.).

W. van den Broeke en A.M.C.M. Bouwens, *Op streek geraakt. Het rivierengebied en de Kamer van Koophandel voor Zuid-West Gelderland (1842-1992). De economische en sociale geschiedenis van een regio* (Tiel, 1992).

P. Brusse, *Leven en werken in de Lingestreek. De ontwikkeling van het platteland in een verstedelijkt land 1850-2000* (Utrecht, 2002).

G. Minderhoud, *Landbouw-coöperatie in Nederland* (Groningen, 1957).